

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח):

הלכה שבועית בנושאים אקטואליים

אכילת חלבי אחרי תבשיל בשרי. הנחת בשר בכלי חלבי

1. בגמ' חולין (קה ב) למדנו "אמצעיים רשות אמר רב נחמן לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל אבל בין תבשיל לגבינה חובה".

ובראשונים מצאנו כמה פירושים מהו 'בין תבשיל לתבשיל'.

א. בתוס' (חולין שם ד"ה לא שנו) וברא"ש (חולין פ"ח סי' ז) הביאו שיש מפרשים שבין תבשיל לתבשיל הוא בין תבשיל בשר לתבשיל בשר ובין תבשיל חלב לתבשיל חלב ובזה הוא רשות ליטול ידיים אבל בין תבשיל גבינה לתבשיל של בשר חובה ליטול ידיים, ובין תבשיל של בשר לגבינה שאחריו צריך להמתין עד לסעודה האחרת.

ב. ר"ת (תוס' שם) ביאר שבין תבשיל לתבשיל הוא בין תבשיל של בשר לתבשיל של גבינה, ויש רשות ליטול ידיים. ולפי שאין הבשר והגבינה בעין אלא יש רק טעם לא החמירו שתהיה חובה ליטול ידיים ביניהם. אבל אם רוצה לאכול גבינה אחרי תבשיל של בשר חייב ליטול ידיו, ויש אומרים שיש איסור גם בבשר אחרי גבינה וצריך ליטול ידיו גם בזה.

ג. במרדכי (חולין סי' תרפז) כתב "ראיתי מורי שאסר לאכול גבינה אחר ביצים מטוגנים בשומן משום גזירה אטו בשר בחלב". וכתב עליו הב"י "וכן נהגו העולם שלא לאכול גבינה אחר תבשיל של בשר כלל ואין לפרוץ גדר".

ובטור (או"ח סי' קעג) נטה לדברי ר"ת לכן כתב "מים אמצעיים רשות א"ר נחמן ל"ש אלא בין תבשיל לתבשיל אבל בין תבשיל לגבינה חובה פירוש בין תבשיל לתבשיל אפילו היה הראשון של בשר והשני של גבינה אין צריך ליטול כיון שאין הבשר בעין ואין בו אלא טעם וגם הב' אין בו אלא טעם גבינה אבל אם אכל אחר התבשיל של בשר הגבינה בעין חובה הוא ליטול".

והמחבר (סי' פט סע' ד) פסק "אכל תבשיל של בשר, מותר לאכול אחריו תבשיל של גבינה, והנטילה ביניהם אינה אלא רשות. אבל אם בא לאכול הגבינה עצמה אחר תבשיל של בשר, או הבשר עצמו אחר תבשיל של גבינה, חובה ליטול ידיו".

ורמ"א הביא מהגהות שערי דורא שיש אומרים שצריך נטילה בין תבשיל של בשר לתבשיל של חלב ואינו רק רשות בעלמא.

ובכל אופן סיים רמ"א בשם האיסור והיתר הארוך (כלל מ' סי' י) "ונהגו עכשיו להחמיר שלא לאכול גבינה אחר תבשיל של בשר כמו אחר בשר עצמו ואין לשנות ולפרוץ גדר". והוא כדברי הב"י לעיל.

2. כתב הרשב"א בתשובה (ח"א סי' שז) "אמרת עוד שהם חלוקין במעשה אלפס שנעשה בשומן של בשר. שמתיר האחד לאכול אחריו מיד גבינה ועושה בזה כמו כן מעשה והאחד אוסר.

תשובה הדין עם האוסר והמקל הזה טועה בשקול הדעת. שהוא סבור שלא אסרו בשר ואחר כך גבינה אלא מפני בשר שבין השינים. וכשהוא אוכל ממשו של בשר יש לחשש זה מפני חוטי בשר וגידין שנאחזין בבין השינים והחנכין. אבל שומן הנתך הרי הוא כגבינה ואחר כך בשר דדי לך בקנוח הפה ונטילת ידיים. ואינו לפי שלא חלקו באכילת בשר עד שנאמר האוכל בשר גס אסור והאוכל דק דק של בשר מותר. שאם אתה אומר כן נתת דבריך לשיעורין ולדברי המתיר אין קצבה. ואינו רואה בזה צד פקפוק כלל. שומר פיו שומר מצרת נפשו".

היינו שלשיטתו אין חילוק בין שומן של בשר ובין הבשר עצמו ויש להמתין אחרי אכילת שומן של בשר כמו אחרי אכילת הבשר בעצמו.

ובדרכי משה (ס"ק ו) הביא בזה מחלוקת ראשונים.

א. סמ"ק (הביאו בהגהות מיימוניות שם הי"ב), מרדכי (שם) - מרק של בשר יש לו דין הבשר בעצמו.

ב. רבינו יונה (ברכות מ ב) - מרק של בשר יש לו דין תבשיל של בשר.

ג. רבינו ירוחם בשם רבותיו (בב"י שם) - מחלק בין מרק צלול שיש לו דין תבשיל לבין עב שיש לו דין הבשר עצמו.

ולמעשה פסק רמ"א "ושומן של בשר דינו כבשר עצמו".

ובט"ז (ס"ק ה) הביא מהתורת חטאת שאף בשומן אווז יש להחמיר. ובמרק של בשר יש לחלק בין צלול לעב, שבצלול יש לו דין תבשיל ובעב (כגון שיש בו ירקות) יש לו דין הבשר עצמו.

[ולגבי מרק ורוטב עיין עוד בבאר היטב (ס"ק י), פרמ"ג (משב"ז שם) ובדרכ"ת (ס"ק לט) בשם הגנת ורדים]
ובש"ך (ס"ק יח) הביא גם מהרמ"א להחמיר אף בשומן עוף.

3. כתב בב"י (או"ח שם) "מיהו אם אין בשר בתבשיל אף על פי שנתבשל בקדרה שמבשלין בה בשר לא נהגו להחמיר ומותר לאכול אחריו גבינה".
וכן פסק רמ"א להלכה "מיהו אם אין בשר בתבשיל, רק שנתבשל בקדירה של בשר, מותר לאכול אחריו גבינה (שם), ואין בו מנהג להחמיר".
ויש להקשות בין לב"י ובין לרמ"א. לפי שלקמן בסי' זה נחלקו בדין נ"ט בר נ"ט אם מותר לכתחילה, ודעת המחבר שמוותר לכתחילה ודעת רמ"א שאסור. לכן קשה מה שכתבו פה, שלמחבר מה החידוש בלאכול אחריו? הרי אפילו לאכול יחד מותר לפי שזה נ"ט בר נ"ט. ולרמ"א מה ההיתר הרי לשיטתו נ"ט בר נ"ט אסור ולמה כאן התיר?
את השאלה על המחבר הקשה הש"ך (ס"ק יט על פי הסבר הפרי מגדים) ותירץ שכאן החידוש הוא שמוותר לאכול גבינה אחר תבשיל זה אפילו אם בסיר היה קצת ממשות של בשר, שבאופן זה אסור לאכול יחד אולם אין צריך להמתין. (וכ"כ הפר"ח ס"ק יט)
והגאון רע"א תירץ שיש נפקא מינא בין כאן לסי' זה, בחרף, שאז לא הוי נ"ט בר נ"ט ולאכול יחד אסור אבל אין צריך להמתין.
וממילא לא קשה לרמ"א, שדווקא יחד אסור לאכול בנ"ט בר נ"ט, אבל לא החמירו עד כדי כך שיצטרנו להמתין.
אמנם יש ליטול ידיים לפני אכילת הגבינה, או לפני אכילת הבשר לפי שתבשיל של בשר או של גבינה נדבק בידיים יותר מהגבינה או הבשר עצמו, לכן אפילו ביום חייב ליטול (ש"ך ס"ק כ).

4. כתב הרשב"א (תורת הבית הארוך ב"ד ש"א) "וכל שאיסור והיתר נוגעין זה בזה צריך הדחה לכל הפחות דתנן בפרק כל הבשר צורר אדם בשר וגבינה במטפחת אחת ובלבד שלא יהו נוגעין זה בזה. ואמרינן עלה בגמרא וכי נוגעין זה בזה מאי הוי אמר אביי נהי דקליפה לא בעי הדחה מי לא בעי. ולפיכך צריך ליזהר דלכתחילה לא יגיעם זה בזה שמא ישכח ולא ידיח וזהו ששינינו צורר ובלבד שלא יהו נוגעין זה בזה".
וכ"פ המחבר להלכה "כל מידי דבעי הדחה כגון להניח בשר היתר צונן בקערה של איסור צונן אסור לכתחילה דילמא אכיל בלא הדחה".
והנה הטור כתב בדין זה שמאחר וצריך הדחה 'שמע מינה' שכל דבר שצריך הדחה אסור להניחו לכתחילה. והקשה הט"ז (ס"ק א) מה פירוש 'שמע מינה'? הרי זה הדין בעצמו כמבואר במשנה חולין (קז ב) "צורר אדם בשר וגבינה במטפחת אחת ובלבד שלא יהו נוגעין זה בזה".
ותירץ הט"ז שמהמשנה הייתי אומר שרק בבשר עצמו והגבינה עצמה הדין הוא שאסור שיגעו, אבל בכלים שבהם מונח הבשר או החלב אין צריך להקפיד, קמ"ל שיש להקפיד אף בכלים שלא יניח בשר בכלי של חלב ולהיפך. ובש"ך (ס"ק ב) כתב שדין זה נכון גם באיסורים ולא רק בבשר בחלב, כגון להניח איסור צונן בכלי של היתר צונן.
ולפי שאסור לכתחילה להניח היתר על איסור, כתב מהרש"ל בים של שלמה (חולין פ"ח סי' מד, הביאו הט"ז ס"ק ב) "לא יפה עושין ההולכי דרכים שאוכלים הרינג"ש מלוחים עם כלי הגויים, שהרי צריך הדחה אחר שמונח עליהם". אמנם העיר הט"ז שרמ"א בתורת חטאת כתב ששעת הדחק כגון שמתאכסן בבית הגוי ואין לו אופן אחר חשיב כדיעבד ומותר.
ובט"ז (ס"ק א) מקשה למה אסור לכתחילה, הרי המחבר עצמו כתב בב"י (סי' ב) שבכל דבר בו מתירים בדיעבד לא חוששים לכתחילה שמא ישכח, ואף כאן הרי מותר בדיעבד בלא הדחה ולמה חוששים שמא לא ידיח ויאכל?

וביאר הט"ז, שכלל זה אינו מוחלט. אלא, במקום בו אין לפנינו איסור ברור והחשש הוא שמא יגיע לאיסור שאותו איסור מותר בדיעבד, בזה לא חוששים מתחילה. אבל במקרה שלנו הרי יש איסור ברור שאין לאכול בלא הדחה, במקרה כזה ודאי חוששים לכתחילה. ועיין ביד אפרים, שכתב לדחות את דברי הט"ז. לפי שכאן לא מדובר שאינו עובר בדיעבד, שהרי כל שלא קלף עשה איסור ומה שמותר כאן בדיעבד היינו אחר שבישל (שכך מבואר בסע' ד) שאז אי אפשר קלוף, אבל כל שאפשר לקלוף ולא קלף עבר על איסור. ולפי זה קושיית הט"ז כלל לא מתחילה.

5. בהמשך דבריו כתב הרשב"א (שם), "וכתב הרב בעל העיטור ז"ל דדוקא בבשר מבושל דלא אורחיה בהדחה ואתי למיכל מיניה בלא הדחה אבל בשר חי שאין דרכו לאכלה בלא הדחה אפילו נוגעין זה בזה צורר ואינו נמנע. וכן כתב הראב"ד ז"ל דכל מידי דבר הדחה כגון לשים דגים שלא הודחו או בשר שלא נתבשל ולא הודח בכלי שנשתמש באיסור אפילו לכתחילה מותר שאפילו תמצא לומר שיאכל באומצא האידנא למיכל באומצא לא שכיח. וכן כלי שדרכו של אדם להדיחו קודם שישתמש בו אין נמנעין מלהשתמש בו באיסור צונן ואחר כך ידיחנו וישתמש בו היתר ואין חוששין לפשיעה בכך שהרי לוקחין כלים אסורין מן הנכרים ואין חוששין לפשיעת הכשר שלהן".
לכן פסק המחבר לחלק בין האיסורים, ופסק שדווקא בדבר (חלבי או בשרי) שבדרך לא מדיחים אותו לפני האכילה, אסור לכתחילה שיגע באחר (חלבי או בשרי), מחשש שמא אכל ללא הדחה. אבל דבר שלא אוכלים אותו אלא בהדחה, לא חוששים שיאכל בלי הדחה ולכן מותר אפילו לכתחילה שיגע בחברו (חלבי או בשרי).
ובפתי תשובה (ס"ק ג) הביא מחלוקת אחרונים במה שייך היתר זה של דבר שדרכו בהדחה:
א. הפרי מגדים כתב שדווקא בכלי נקי מותר להניח אם דרכו בהדחה, אבל על גבי איסור בעין (כגון כלי שאינו נקי) אסור ואפילו אם האיסור אינו שמן, אסור.
ב. אבל שיטת הש"ך היא שאין לחלק בזה וכל שדרכו בהדחה מותר להניחו אפילו על גבי איסור. ודווקא אם האיסור שמן שצריך שפשוף ולא מספיק הדחה, אסור לכתחילה.
ג. והחוות דעת ובית אפרים מקילים יותר מהש"ך ואף בשמנונית אינם אוסרים לפי שלשיטתם אפילו אם יש שמנונית מספיק הדחה כל שלא היה דוחקא דסכינא.

6. דרכי משה (ס"ק א) הקשה על האיסור הנזכר כאן להשתמש בכלי (חלבי או בשרי) צונן למאכל (חלבי או בשרי) צונן. שהרי במסכת פסחים (ל ב) שנינו "כלי שנשתמש בו חמץ משתמש בו מצה". וכך פסק הטור (או"ח סי' תנא). הרי שמותר להשתמש בצונן בכלי של איסור אפילו אם לא ידיחנו לבסוף, ולמה כאן אסור?
רמ"א כתב שלשה תירוצים:
א. יש לחלק בין חמץ ומצה לבשר, שהחמץ יבש אבל הבשר יש בו לחלוחית ולכן אסור. ולפי זה יוצא שלהשתמש לדבר יבש יהיה מותר ונשאר רמ"א בצ"ע בד"ן זה.
ב. יש לחלק בין חמץ לשאר איסורים.
ג. יש לחלק בין כשבלע הכלי בחמין ואז אסור להשתמש בו אפילו בצונן, לבין כשבלע צונן שאז מותר להשתמש בו בצונן. וכתב רמ"א על תירוץ זה שהוא העיקרי.
והנה למרות שבדרכי משה נשאר רמ"א בצ"ע על התירוץ הראשון, להלכה פסק במפה כתירוץ זה, "ודוקא דבר שיש בו לחלוחית קצת, אבל דבר יבש ממש אם לא בלע הכלי רק בצונן, מותר להניח בו דבר יבש בלא הדחה כלל".
והוסיף רמ"א "ועיין לקמן סימן קכא" [ונראה שכוונתו לחלוקה בין חם לצונן ועי' לקמן בדברי הש"ך].

7. כאמור לעיל אחד התירוצים שכתב רמ"א היה לחלק בין אם הכלי בלע בחם או בצונן. והנה הט"ז והש"ך הביאו את דברי רמ"א בדרכי משה ובתורת חטאת וביארו את דבריו, וזהו סיכום וביאור דבריהם.

1. סיכום הט"ז (ס"ק ג):

א. רמ"א בתורת חטאת (כלל יז סי' ד) הקשה על הטור שכתב שדבר שאין דרכו בהדחה אסור בצונן, ממה שפסק הארחות חיים (הלכות איסורי מאכלות סו"ס 5) שכלים של גוי שהודחו יפה מותר לתת בהם תבלין, והנה תבלין הוא דבר שאין דרכו בהדחה ואם כן קשה על הטור שאסר.
ב. רמ"א עצמו תירץ את קושייתו בשני אופנים. ראשית כל יש לחלק בין חם לצונן כאמור לעיל. ועוד יש לחלק בין אם הכלי היה נקי או לא. וסיים רמ"א שלכתחילה יש להחמיר בכל עניין ולהתיר בדיעבד.
ג. ומה שכתב רמ"א לחלק בין כלי נקי לכלי שאינו נקי, כתב הט"ז לדחות שודאי גם הטור דיבר כשהכלי נקי ולא חשש אלא לאיסור הבלוע שהרי אם הכלי מלוכלך ודאי יש לאסור.
ד. אולם התירוץ הראשון שכתב רמ"א לחלק בין אם השתמשו בכלי בחם תחילה או בצונן תחילה הוא ודאי נכון וברור, כפי שהביא רמ"א מכמה מקומות (רשב"א בשו"ת ח"א סי' שפה לגבי מליחת בשר בכלי שהיה בו יין נסך, כלי חמץ למצה באו"ח סי' תנא). לכן מוכרחים לפרש שהטור אצלנו שאוסר להניח בכלי מדבר על שהשתמשו בו תחילה בחם.
ה. ומכל הנ"ל יוצא שכלי שהשתמש בו איסור צונן מותר להניח בו יבש חם ואם כן ק"ו שמותר להשתמש גם צונן לח, שהרי יבש חם גרוע מצונן לח כפי ששמע באו"ח (סי' תנא סע' כב) בעניין כלי חמץ למצה שנפסק שם "כל הכלים, אפילו של חרס, שנשתמש בהם חמץ בצונן, מותר להשתמש בהם מצה אפילו בחמין".

ו. אולם מדברי רמ"א בהג"ה משמע שדווקא צונן יבש בכלי צונן מותר ולא חם יבש בכלי שהשתמשו בו צונן ודבר זה הוא תמוה. ועשה הט"ז ט"ס בדברי רמ"א.
ז. וכתב עליו הש"ך בנקודות הכסף "כל מה שכתב כאן ליתא, ולא ירד לעומק הדברים וכבר נתבאר הכל על נכון בש"ך ס"ק ג ע"ש".

2. וזהו סיכום וביאור דברי הש"ך בס"ק ג:

א. דברי רמ"א בתורת חטאת ובהג"ה צריכים ביאור. שהביא כמה חילוקים בין הכלים השונים (כמבואר כל זה לעיל) והמורם מדבריו הוא, "דדעתו דאף שהכלי הוא אסור מפני שיש בו בליעת איסור, מכל מקום כיון שלא נבלע בו האיסור על ידי חמין רק על ידי כבוש או מליחה וכה"ג, מותר להשתמש בו צונן".
ב. "אבל כל דבריו מתחילתן ועד סופן אינם מובנים לי", והולך הש"ך ומונה את קושיותיו על רמ"א.
ג. החילוק שכתב רמ"א בין כלי שהשתמשו בו תחילה חמים לכלי שהשתמשו בו תחילה צונן והביא ראייה מה שכתוב בטור סי' קכא. קשה, שכן בטור שם לא נמצא דבר זה ואדרבא משמע שם הפוך ששם כתב הטור "כלים שהשתמשו בהם בחמין כגון קדרות ויורות... ואם לא ירצה להשתמש בו אלא צונן יכול להטבילו ולהשתמש בו צונן". הרי שהתיר (בשם ר"י) להשתמש צונן אף אם תחילה השתמשו בכלי בחם.

ד. מה שהביא רמ"א ראייה מכלי חמץ בפסח שמותר להשתמש בהם חמץ וכתב שמדובר באופן שבחמץ השתמשו בצונן ולא בחם. גם זה קשה, שכן בדיון זה נחלקו הראשונים. דעת הר"י, הרמב"ם, הרמב"ן והרשב"א שאפילו אם נבלע החמץ בבית שאור (דהיינו צונן) אסור להשתמש בו אח"כ במצה אפילו צונן. אולם דעת הרא"ש שבבית שאור מותר להשתמש אח"כ במצה צונן. ועכ"פ משמע שלרא"ש אין הבדל בין חמין לצונן, ואפילו אם בלע תחילה בחם יהיה מותר, שהרי דין בית שאור חמור מדין חם. לפי שהרא"ש שם הביא שיש סוברים שלבית שאור לא תועיל אפילו הגעלה משא"כ בשאר כלים שהתמשו בהם בחמין ודאי מועילה בהם הגעלה לכו"ע. ומדברי הפוסקים (סמ"ג, תרומה, רשב"א, ר"ן, שע"ד) משמע שאפילו צונן לח יהיה מותר להשתמש גם אם תחילה השתמשו בו בחם.

ה. מה שכתב רמ"א (בתורת חטאת) שכדבריו משמע בטור יו"ד סי' סט, ששם כתב הטור שאם מלך בשר בקערה שאינה מנוקבת מותר לאכול בה אח"כ צונן ולא צריך הדחה לא לקערה ולא למאכל. והנה אמת שבזה מתיישב תירוץ של רמ"א לחלק בין חם תחילה לצונן תחילה, אבל עדיין לא נמלט מן הקושיה, שהרי הטור הביא שם יש אומרים שסוברים שאפילו אם השתמש בקערה ברותח מותר אח"כ בלא הדחה להשתמש צונן, ושיטה זו היא שיטת הרשב"א, וא"כ חזרה הקושיה למקומה. שהרשב"א סותר את עצמו, שהרי פסק כבעל העיטור שכל דבר שצריך הדחה אסור לכתחילה והדוג' לזה היא קערה שהשתמש בה איסור ועתה רוצה להניח בה בשר, ולזה תירוץ של רמ"א לא מועיל. ו. גם מה שחילק רמ"א בין להשתמש בו בלח לבין להשתמש בו ביבש, לא ברור. שהרי הרשב"א מתיר אפילו בלח וכן נראה מדברי הרא"ש והטור גבי חמץ, שאסרו ללוש מצה בגלל שממהר להחמיץ, הרי שאם לא הייתה סיבה זו היו מתירים למרות שהוא לח. ז. ומאחר וכתב הש"ך כל הדחיות הנ"ל, כתב ליישב באופן אחר את הסתירה שבין הנפסק ע"פ האורחות חיים לגבי כלים של גוי לבין הנפסק ע"פ העיטור שאין להניח בכלי שהיה בו איסור. שבאורחות חיים דיבר באופן שהדיח את הכלי או קינח אותו היטב והכלי נקי, ובזה מותר. אולם העיטור דיבר באופן שלא ניקה את הכלי לא בקנוח ולא בהדחה ולכן אסר, מאחר ועדיין יש שאריות מהאיסור בכלי ואם יגעו בהיתר יתחייב בהדחה וחיישינן שלא ידיח. ח. ותירוץ זה מיישב גם סתירה בדברי המחבר. שפה פסק המחבר "כל מידי דבעי הדחה, כגון להניח בשר היתר צונן בקערה של איסור צונן אסור לכתחילה", ואילו בס"י צד (סע' ג) פסק "ואם אין ששים הכל אסור בהנאה אפילו הקדרה אך מותר לתת לתוכה פירות או צונן כיון שאינו נהנה מגוף האיסור". והדברים סותרים אחד את השני. אלא שכאן דיבר באופן שלא קנחו או הדיחו את הקערה ולכן אסור, ובס"י צד מדובר שקינח והדיח את הקערה ובזה מותר. ט. והנה בתוס' ובמרדכי כתבו שאסור להשתמש בכלים אלו בלח. ואפשר ליישב בשני אופנים. או כמו שאמרנו עד כה לחלק בין קנחו או הדיחו ללא קנחו או הדיחו. אמנם אפשר ליישב בעוד אופן והוא העיקרי, שיש לחלק בין כלי חרס לכלי מתכות. שבכלי חרס מחמירים יותר מאחר ואין לו היתר בהגעלה ויש חשש שישהה אותו ויבוא להשתמש בו חמין. משא"כ כלי מתכות שיש להם תקנה בהגעלה אפילו אם משתמש בו צונן דרך עראי לא חוששים לזה כי מאחר ויש לו דרך היתר ודאי ילך בה. י. אמנם למעשה מסכם הש"ך שכל ההיתר אינו אמור אלא דרך עראי, אבל אם רוצה להשתמש בהם דרך קבע אסור אפילו בצונן, גזירה שמא ישתמש בהם חמין.